

J. AMERYCKX

Centrum voor Bodemkartering

I.W.O.N.L.

DE POLDERS VAN OOSTENDE

60810

Dr. P. De Paepe

Overdruk uit Biekerf 58° Jg. 1957,

De Polderstreek staat bekend als een gebied met weinig afwisseling. En men is wel geneigd het hiermede eens te zijn wanneer men voor de eerste maal door deze eentonig-vlakke, kale streek trekt, die bij de reiziger een indruk van weidsheid, maar ook van eentonigheid en verlatenheid nalaat.

Wie de Polders bestudeert, leert echter spoedig hun diverse aspecten kennen. Welk verschil bestaat er niet tussen b.v. de Moeren aan de Belgisch-Franse grens en de uitgestrekte, groene weidevlakte van Lampernisse of van Klemskerke. En bij Zandvoorde ligt, zo maar midden in de Polders, een langgerekte waterplas: honderd meter breed, meer dan een kilometer lang, meters diep, dat zijn de afmetingen van de Grote Keignaardkreek, die nergens in de Polders haar gelijke heeft. Ook vindt men er verschillende goed bewaarde dijken, die nu echter alle betekenis verloren hebben, maar die er nog duidelijk genoeg op wijzen dat daar nog niet zo lang geleden geen vruchtbaar land maar zee was. En dan al deze « polders » die men bij Oostende vindt: de St-Katharinapolder, de Keignaardpolder, de Oude Polder, de Nieuwe Polder, enz. Hier was nochtans geen Zwiniham of geen IJzerestuarius om het bestaan van talrijke dijken en kleine polders te verklaren. Men vermoedt alras dat de polders van Oostende een gans bijzondere en — zoals verder blijken zal — merkwaardige geschiedenis hebben.

Ons hoofddoel, toen we de Oostendse polders bestudeerden, was het opmaken van een bodemkaart ⁽¹⁾. Om zekere bodemkundige verschijnselen beter te begrijpen en te interpreteren, was het voor ons van het grootste belang zoveel mogelijk geschiedkundige gegevens te hebben. De datum van aanleg der verschillende dijken, hun loop, de reden waarom ze werden opgeworpen, dit alles zijn waardevolle gegevens voor de bodemkundige. Zo kwamen we er toe talrijke werken over Oostende en omgeving, over de geschiedenis van zijn beleg (1601-1604) en bijzonder van zijn haven te raadplegen. Eens dat het echter ging om de polders, de dijken, enz. te dateren, bleken meerdere schrijvers er verschillende meningen op na te houden. Daar de periode, waarop de voor ons interessante feiten betrekking hebben, nog niet zo ver achter ons ligt — nl. de 17de eeuw — lijkt dit wel merkwaardig. Dit opvallend gemis aan overeenstemming en nauwkeurigheid dient

(1) Dit werk werd uitgevoerd in 1949 in het kader van de opname van de bodemkaart van België, onder de auspiciën van het Instituut tot Aanmoediging van het Wetenschappelijk Onderzoek in Nijverheid en Landbouw en onder leiding van Prof. Dr. R. Tavernier, Directeur van het Centrum voor Bodemkartering.

vooral toegeschreven aan het feit dat tal van auteurs, zonder enige kritiek of controle, gegevens uit vroegere werken putten... waar enkele vergissingen in stonden. Dergelijke onnauwkeurigheden werden dan niet alleen verder « overgeleverd », maar namen soms in aantal en graad toe. Enkele werken waren ons echter van groot nut. Vermelden we de *Nauwkeurige Beschrijving der oude en beroemde Zee-stad Oostende, gelegen in Oostenrijksch Vlaenderen* van JACOBUS BOWENS (Brugge 1792) en de *Notice historique sur la ville et le port d'Ostende* van Antoine Belpaire in het werk *De la plaine maritime depuis Boulogne jusqu'au Danemark* van ANTOINE en ALPHONSE BELPAIRE (Antwerpen 1855). Beide werken, vooral dat van J. Bowens, werden veelvuldig door latere schrijvers geraadpleegd en aangehaald, jammer genoeg vaak op onnauwkeurige wijze.

Het gevolg was, dat we zelf getracht hebben wat meer klaarheid en orde te brengen in de geschiedenis van de Oostendse polders, die — we schreven het reeds — in de 17de en de 18de eeuw ontstaan zijn en die niet, zoals sommigen het dachten, dateren uit de zgn. « laguneperiode » of dageraad van het ontstaan van de Polderstreek. Dit bracht ook mee dat we op het terrein van de historicus beland zijn, wat voor een bodemkundige zekere gevaren meebrengt. Alhoewel we zullen trachten het onderwerp zo volledig mogelijk te behandelen, zijn we er ons toch van bewust dat verschillende punten — speciaal dateringen — nauwkeuriger konden worden toegelicht of zelfs opnieuw zouden moeten onderzocht worden aan de hand van de oudste bronnen. We denken nochtans enig resultaat bereikt te hebben, doordat we de historische gegevens, die ons juist bleken, konden toetsen aan onze bodemkundige vondsten op het terrein. Bij dergelijke studie is een terreinonderzoek trouwens onontbeerlijk, ook voor de historicus.

Vooraleer we de geschiedenis der eigenlijke Oostendse polders aanvatten, willen we bondig het ontstaan van de Polderstreek — bijzonder rond Oostende — behandelen.

Tot bij het begin van onze tijdrekening was dit gebied, alsook het grootste gedeelte van de huidige Polderstreek, een moerassige veenvlakte die door een duinenreeks tegen de zee werd beschermd. In de 2de eeuw vóór Chr. gaf een stijging van de zeespiegel aanleiding tot een reeks eeuwenlange overstromingsperioden, die samengevat worden onder de naam van *Duinkerkeaanse transgressie*. Hierin onderscheidt men 3 overstromingsfasen, die van mekaar gescheiden zijn door korte perioden tijdens dewelke de zee zich terugtrok (regressie).

De eerste fase — de Duinkerken I-transgressie — duurde van de 2de eeuw vóór Chr. tot de 1ste eeuw na Chr. en zette de veenvlakte slechts gedeeltelijk onder water. In de 1ste eeuw na Chr. trok de zee zich terug, nadat ze in het overstromingsgebied, dat o.a. het gebied rond Oostende omvatte, een laag slib van 1 à 2 m dikte afgezet had. Het gebied kwam droog en een schaarse vegetatie, waarvan we nu nog in de bodem op een zekere diepte sporen terugvinden, kon er zich vestigen. Zelfs kwamen tussen de 1ste en de 4de eeuw — begin van Duinkerken II - transgressie — in dit gebied enkele nederzettingen tot stand. Hiervan is echter weinig of niets overgebleven nadat de Duinkerken II-transgressie bijna gans de huidige Polderstreek had overstroomd en zowel de Duinkerken I-afzettingen als de tot dan meer in het binnenland gelegen en onbedekt gebleven veengebieden met een dikke laag slib bedekte. Op de gemeenten Bredene en Klemskerke menen we nochtans sporen van bewoning terug gevonden te hebben op 1 m diepte in de bodem, op het oppervlak van de Duinkerken I-afzettingen.

De Duinkerken II-transgressie is van groot belang geweest voor onze kustvlakte, zowel voor wat betreft haar uitbreiding als haar duur — van de 4de tot de 8ste eeuw — en haar afzettingen. Daar waar de zee de duinengordel had ingebeukt drongen machtige kreken met talrijke vertakkingen diep en ver de kustvlakte binnen. Een dergelijke kreek liep ter hoogte van Oostende via Zandvoorde naar Oudenburg ⁽²⁾, dat op een hoge zandopduiking aan de rand van de kustvlakte lag. Oostende en Zandvoorde kunnen ontstaan zijn vanaf de 7de-8ste eeuw. In de 8ste eeuw was deze grote kreek grotendeels opgevuld door de verzanding, zodat er niets meer van overblijft, ten minste niet onder de vorm van een waterloop. Het bodemonderzoek laat ons echter toe met zekerheid het bestaan ervan te bevestigen; een deel ervan is de hoge, zandige strook die loopt van Zandvoorde naar Oudenburg, en waarop Zandvoorde-dorp en de baan Zandvoorde-Oudenburg liggen.

Toen de kustvlakte rond de 8ste eeuw voor de tweede maal droog kwam werden grote gedeelten ervan spoedig gekoloniseerd. Talrijke dorpen ontstonden in die periode. In de 10de eeuw echter kwam de zee, die bij Nieuwpoort een grote inham had gevormd (ook het Zwin dateert uit die tijd), terug opzetten en overstroomde het land (Duinkerken III-transgressie). De bewoners van de kustvlakte zetten zich ditmaal te weer en voor het eerst werden grote dijken opge-

(2) In 1952 werd te Oostende, langs de Torhoutse steenweg, op 8 m diepte het wrak van een zeer oude boot gevonden. Dit wrak bevindt zich op de bodem van voornoemde kreek of van een van haar vertakkingen en moet uit die periode dateren (J. Ameryckx en A. Nagelmackers, Biekoef 1956, blz. 135-138).

worpen, die niet evenwijdig met de kust maar er loodrecht op liepen. Noodgedwongen werden hierbij sommige gebieden aan de zee prijsgegeven. Om de overstromingen in oostelijke richting te beperken werd een dijk aangelegd vanaf de duinen over Bredene, de Blauwe Sluis en Plassendale tot Oudenburg, die de scheiding vormt tussen de Watering van Blankenberge (ten oosten) en de Watering van 's Heer Woutermans Ambacht (ten westen). Rond dezelfde tijd werden ook de Oude Zeedijk in Veurne-Ambacht en de Blankenbergse Dijk (van Blankenberge naar Brugge) opgeworpen. Het gebied tussen de Oude Zeedijk en de dijk van de Watering van Blankenberge werd aan de zee prijsgegeven. Nabij Oostende reikte het water echter nauwelijks of niet tot aan deze dijk. In dit gebied strekte zich een brede strandvlakte uit van Oostende over Zandvoorde tot Gistel; de bedekkende waterlaag was er tamelijk ondiep. Vanuit de brede inham bij Nieuwpoort, het z.g. IJzerestuarium, ontsprongen talrijke krekén, die naar het oosten toe tot aan Oostende reikten. Toen het IJzerestuarium in de 11de-12de eeuw ingedijkt werd, waren de Duinkerken II-afzettingen tot aan de lijn Oostende-Zandvoorde-Gistel bedekt met een nieuwe kleilaag, met een dikte van enkele meter nabij het inbraakgebied tot nauwelijks enkele centimeter in de strandvlakte. Talrijke Duinkerken III-krekén waren toen nog niet geheel opgevuld en zijn nu nog als zwakke, lange depressies in het landschap herkenbaar. In het centrum van deze depressies loopt een gracht, die nu voor de afwatering zorgt, maar in vroeger tijden ook voor de binnenscheepvaart dienst deed. Tot deze natuurlijke waterlopen behoren: de Sluisvaart, het Groot Middelkerkegeleed, het Albertusgeleed, het Fleuriskotgeleed en het Taverniersgeleed.

Men weet dat tot in de 16de eeuw Oostende vermeld staat als Oostende-ter-Streep. Er waren ook nog Westende-ter-Streep, Middelkerke-ter-Streep en Onze-Lieve-Vrouw-ter-Streep (Mariakerke). Over « ter Streep » werden tal van hypothesen opgebouwd. De naam duidt op een lange strook, waarvan men gemakkelijk het westelijk en het oostelijk uiteinde kan situeren: West-ende en Oost-ende. Volgens ons werd de Streep — of etymologisch juist de Reep — aan de landzijde begrensd door een lange Duinkerken III-kreek, die van uit het IJzerestuarium tot bij Oostende loopt en volgende namen draagt: Graningatevliet, Sluisvaart, Albertusgeleed. Aan de zeezijde werd de Reep begrensd door een duinengordel die echter een heel stuk meer zeewaarts lag dan de huidige duinenreeks (J. Ameryckx, Biekorf 1955, blz. 267-270).

Merken we op dat toen nabij Oostende geen dijken lagen, met uitzondering van die ene die we hoger vermeldden. Er is

hier dus geen sprake van indijken of inpolderen van « nieuw-land » zoals door verschillende auteurs werd beweerd. De polders van Oostende, omringd door nu nog goed herkenbare dijken, zijn eerst vele eeuwen later ontstaan. Hun oorsprong hangt zo nauw samen met de geschiedenis van de haven van Oostende, dat we ze haast tot de haveninstellingen zouden durven rekenen.

Vóór de 15de eeuw beperkte de « haven » van Oostende

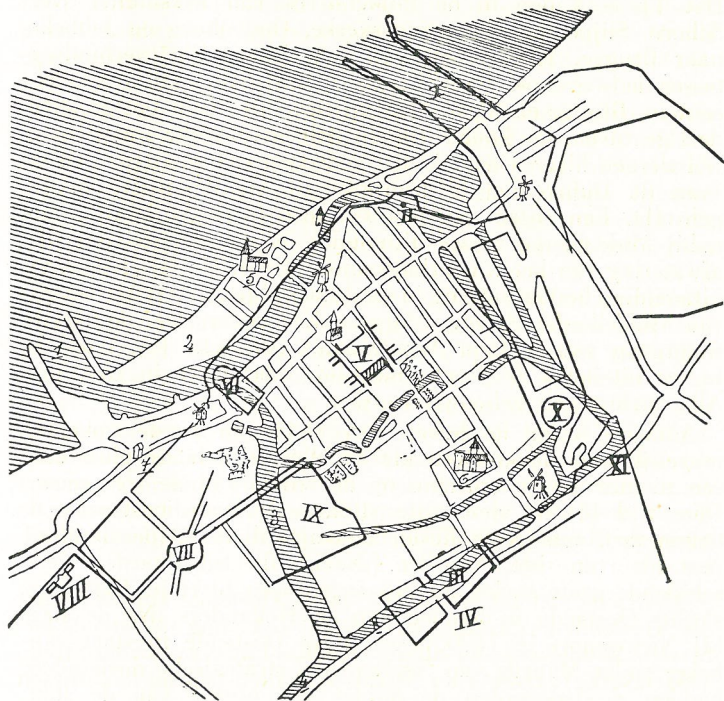

Fig. 1. — Oostende in de XVIe eeuw volgens de kaart van Jacob van Deventer.

A. *Oude stad.*

1. Vroegere haveningang. — 2. Oude stad, nu in zee verdwenen; zuidwaarts daarvan: de oude binnenhaven. — 3. Havenvliet. — 4. Nieuwe Oostendse Watergang, later de St-Katharinakreek. — 5. Oude kerk. — 6. Nieuwe kerk. — 7. Vierboete (oude vuurtoren). — 8. Havenvliet.

De zware lijnen duiden het huidige Oostende aan.

B. *Huidige stad.*

- I. Tegenwoordige haveningang. — II. Oude vuurtoren op de zeedijk. — III. Dokken. — IV. Statie Oostende-stad. — V. Wapenplaats en stadhuis. — VI. Kursaal. — VII. Leopoldplaats. — VIII. Koninklijke villa. — IX. Leopoldpark. — X. Oude vismijn. — XI. Zeestatie.
- De zware lijn die loopt van II over VI naar VIII is de huidige zeedijk.

zich tot een kleine geul ten westen van de stad waar slechts vissersschuiten konden binnenvaren. In het begin van de 15de eeuw was een grotere geul ontstaan, die in 1445 met toelating van Philips de Goede tot een nieuwe haven werd uitgebouwd. Enkele jaren voordien (1443) had men ter vervanging van een oud kanaal een nieuwe waterweg gegraven, de Nieuwe Oostendse Watergang (fig. 1) ⁽³⁾, die een verbinding tot stand bracht tussen de haven en het Yperleed. Het Yperleed liep in de Polderstreek van Diksmuide over Schore, Slijpe, Leffinge, Snaaskerke, Oudenburg en Jabbeke naar Brugge. Het vormde een zeer belangrijke verbinding tussen de twee grote West-Vlaamse handelscentra uit de Middeleeuwen, Brugge en Ieper. Het Yperleed was voor het grootste deel gegraven, een kanaal dus en geen natuurlijke waterloop; wel werden hier en daar kleine gedeelten van vroegere kreken (van de Duinkerken III-transgressie) bij de aanleg ervan gebruikt. Een zijtak van het Yperleed is de Sluisvaart, die nabij Middelkerke in zee uitmondde en o.a. zorgde voor de afwatering van het Kamerlingsambacht ⁽⁴⁾. Op de plaats van uitmonding bestaat nu nog in de duinen, bijna 1 km ten oosten van Middelkerke, de zgn. Sluisput. Een andere tak, de hoofdwatergang van 's Heer Woutermans Ambacht ⁽⁵⁾, mondde in zee uit langs de Woutermanssluis daar waar in 1599 het Albertusfort zou gebouwd worden.

Alhoewel door de haven van 1445 een eerste opkomst mogelijk was, dankt Oostende nochtans zijn latere bloei aan een nieuwe haven, ontstaan op het einde van de 16de eeuw. Deze tijd bracht voor onze streken de godsdienstoorlogen tussen de Rooms-Katholieken (Spanjaarden) en de Gereformeerden van het Noorden. Nadat de Spanjaarden verschillende grote steden hadden ingenomen bleef in 1585 nog slechts Oostende in handen van de Hollanders. Na de slag bij Nieuwpoort in 1600 brachten ze Oostende in staat van beleg onder Maurits van Nassau. Met strategische doeleinden hadden de belegerden de duinen ten oosten van de stad geplaneerd. Gevolgen bleven niet uit: de zee baande zich hier een weg en spoedig kwam de streek onder water tot in Bredene, Mariakerke, Oudenburg en Leffinge. Oostende was klaar om gedurende 3 jaar (1601-1604) een « merkwaardig

(3) Het cliché van fig. 1 werd ons welwillend ter beschikking gesteld door Dr. J. De Smet, aan wie wij onze beste dank betuigen. Deze figuur komt uit zijn publikatie *Het Vlaamse Polderland en de Kust* (Uitgave Gidsenbond - Brugge).

(4) Het Kamerlingsambacht omvatte de gemeenten Leffinge, Mannekensvere, Middelkerke, Stene, Slijpe, Snaaskerke, Westende en Wilskerke.

(5) 's Heer Woutermans Ambacht of Serwoutermansambacht omvatte de gemeenten Bredene, Ettelgem, Mariakerke, Oudenburg, St-Katharina en Zandvoorde.

beleg » te doorstaan, dat in 1604 eindigde met de inname van de stad door de Spanjaarden.

Het zeewater, dat gans die tijd vrije loop had, schuurde ten oosten van de stad een diepe geul uit, de Oostgeul genaamd, die het ontstaan gaf aan de huidige haven. Op plattegronden van Oostende van na 1600 ziet men dat de havengeul in het oosten van de stad ligt terwijl ze op oudere kaarten in het westen ligt (fig. 1). Wel liep er aan de oostzijde een waterloop, die misschien een rol kan gespeeld hebben bij de vorming van de oostgeul. De schade door het water aan het omliggende berokkend moet zeer groot geweest zijn. Op aanvraag van het Brugse Vrije werd het overstromingsgebied in een wijde kring omschreven. In 1608 werd de Steense dijk

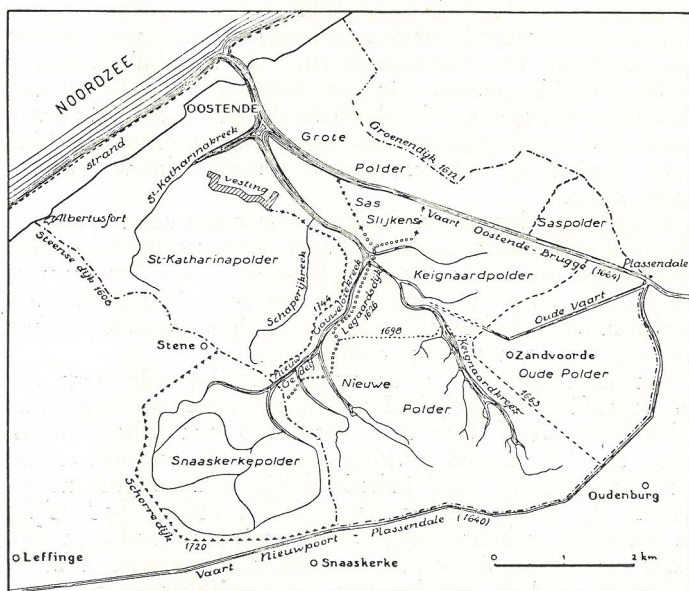

Fig. 2. — De Polders van Oostende.

gebouwd. Hij begint aan de duinen nabij het vroegere Albertusfort en loopt langs Stene-dorp naar het zuidoosten tot op een 500 meter ten noordoosten van Snaaskerkedorp. Vandaar beschrijft de ringdijk een vierde van een cirkelomtrek tot aan Plassendale (gehucht van Oudenburg). Langsheen dit gedeelte van de dijk werd in 1640 de vaart Plassendale-Nieuwpoort gegraven. Van Plassendale loopt de dijk over grondgebied van Bredene tot aan de zee. Dit laatste deel, de Groenendijk genaamd, kwam in 1612 klaar ; men gebruikte

hiervoor een kort stuk van de hoger vernoemde dijk van de Watering van Blankenberge. Het overstroomde gebied was aldus in een wijde kring omschreven (fig. 2). Hierin lagen echter nog twee dorpen : Zandvoorde en St. Katharina. Zandvoorde had een tamelijk gunstige ligging : ver van de haven en hoog op een zandige kreekrug van de Duinkerken II-transgressie (zie boven). Toen men in 1626 de Legaardsdijk aanlegde van bij de Philippusfort ⁽⁶⁾ tot aan de Steense Dijk, was Zandvoorde voorlopig beveiligd. Voor St. Katharina was de toestand gans anders ; het dorp werd aan zijn lot overgelaten en zou van de kaart verdwijnen. De kerk van St. Katharina lag op ongeveer 1 km ten oosten van het Albertusfort. Ze staat nog aangegeven op een « ommeloper » van de omstreken van Oostende rond 1600.

Vanuit de oostgeul ontsprongen verschillende grote krekken met zijtakken. De voornaamste zijn : de St. Katharinakreek (waarschijnlijk ontstaan in de bedding van de Nieuwe Oostendse watergang), de Gauwelozeekreek en de Keignaardkreek (ook Keiaard geschreven en zo uitgesproken). In 1626 werd langs de rechteroever van de Gauwelozeekreek een dijk opgeworpen.

In 1622 was het kanaal Brugge-Plassendale klaar gekomen. De verbinding met Oostende werd verwezenlijkt door het graven van een kanaal vanuit Plassendale over Zandvoorde. Dit kanaal, dat tot in 1664 dienst zou doen, is nog duidelijk te zien in de Oude Polder ; ook in de Keignaardpolder hebben we er sporen van teruggevonden.

Spoedig bleek dat de havengeul van Oostende sterk van de verzanding te lijden had en dat zij slechts op diepte kon gehouden worden door te « spoelen » met achterwateren. Door de uitschurende werking van het in- en uitstromend zeewater werd het zand inderdaad uit de havengeul meegeleurd. De aanleg van de Legaardsdijk (1626) had echter de massa der achterwateren sterk verminderd, zodat de dijk reeds in 1627 opnieuw zou doorgestoken geworden zijn. In mei 1631 werd de dijk hersteld, waarschijnlijk op aanvraag van Zandvoorde. Oostende verkreeg nochtans dat sommige werken, zoals het bouwen van havenhoofden en een kaai, werden uitgevoerd op kosten van Zandvoorde en van de omliggende Ambachten.

In 1637 kregen de magistraten van Brugge, Veurne en Diksmuide de toelating om een nieuwe vaart te delven van Plassendale naar Nieuwpoort, Veurne en Duinkerken. Het traject Plassendale-Nieuwpoort kwam, volgens de meeste

⁽⁶⁾ Het Philippusfort stond ongeveer waar nu Sas Slijkens ligt. Het was een van de talrijke forten gebouwd bij het beleg van Oostende. Het Philippusfort is op de kaart van Ferraris (1777) aangegeven. In 1782 werd het verkocht en gesloopt.

auteurs, klaar in 1640. Het verving het vroegere Yperleed, wiens bedding op sommige plaatsen in het nieuw kanaal ligt, terwijl op andere plaatsen te uitgesproken bochten werden afgesneden.

Rond 1650 werd een siphon gebouwd onder het kanaal, om het water van de Moervaart naar de Gauwelozeekreek en vandaar naar de havengeul te leiden. Niettemin was de hoeveelheid spoelwater te gering, zodat de geul in 1662 sterk verzand was en bij laagtij nog slechts 0,55 m diepte had. Men overwoog nieuwe spoelpolders te bouwen. Op 4 augustus 1663 kwam markgraaf De Caracena naar Oostende om de kwestie persoonlijk te onderzoeken. Hij beval « 2800 gemeten ⁽⁷⁾ lands te doen onderwateren met toevoeging, dat de Heren's Lands van de Vrijen de nodige dijken zouden maken binnen de tijd van twee maanden » ⁽⁸⁾. Twee belangrijke dijken werden opgeworpen. De eerste loopt van Plassendale naar Oostende; het is de zuiddijk van het nieuw kanaal Plassendale-Oostende, dat omtrent terzelfdertijd gegraven werd. De tweede dijk, die we de Zandvoordedijk zullen noemen, loopt vanaf het kanaal Plassendale-Oostende, op een 900 m ten westen van Plassendale, in zuidwestelijke richting tot op een 600 m van Zandvoorde-dorp. Hier beschrijft hij een bocht en loopt dan in rechte lijn tot aan de noorddijk van het kanaal Nieuwpoort-Plassendale. De bedoeling waarmee deze dijk werd aangelegd is duidelijk: Zandvoorde-dorp en de hoofdweg Zandvoorde-Oudenburg, waarlangs talrijke huizen stonden, te beschermen. Op de stafkaarten wordt het zuidelijk gedeelte van deze dijk, tezamen met een dijk die eerst in 1698 zou worden aangelegd (zie verder), aangeduid als Gemene Dijk, wat oorzaak is geweest van talrijke misverstanden. De oorzaak van deze verwarring, waarbij twee stukken van verschillende dijken worden aangegeven als vormende een geheel, is dat de Gemene Dijk van de stafkaart een doorlopende rijweg biedt. Het noordelijk deel van de Zandvoordedijk loopt dwars door het veld en wordt niet als rijweg gebruikt, zodat er op de stafkaarten weinig belang wordt aan gehecht (fig. 3).

Nadat De Caracena op 28 september 1663 de streek nogmaals bezocht had werd op 25 maart 1664 — dus met enige vertraging op de door hem vooropgezette termijn — het voorbereide gebied, omsloten door stevige dijken, onder water gelaten. Het omvatte de St. Katharinapolder, de Keignaardpolder en de Nieuwe Polder. De twee hoofdkreken in dit gebied waren de Gauwelozeekreek en haar zijtak, de

(7) 1 gemet = ca. 0,44 ha.

(8) Chronyke van Vlaenderen III, blz. 722 (ed. A. Wydts 1736). — P. Beaucourt, Beschrijving van... den Brugschen Koophandel, blz. 278. Brugge, 1775.

Keignaardkreek ⁽⁹⁾. Deze onderwaterlating geschiedde zeker niet met algehele instemming van de grondeigenaars, vooral niet van deze van Zandvoorde, dat zo maar 4/5 van zijn grondgebied verloor — althans tijdelijk. Op 8 april 1664 werd dan ook voorzichtigheidshalve een « Placcaert » uitgegeven waarbij het verboden was dammen of dijken in de polder van Zandvoorde te maken.

Het kanaal Oostende-Plassendale was op 21 december 1664 voltooid zodat de oude vaart (1622) Plassendale-Zandvoorde-Oostende haar betekenis verloor. In 1664 besloot men een groot sas te bouwen op Slijkens, maar het duurde tot in 1672 voor de eerste steen daar werd gelegd. Nadat de werken van 1673 tot 1675 onderbroken waren geweest, kon het sas van Slijkens 4 januari 1676 in gebruik worden genomen.

Intussen had de havengeul, dank zij de grote massa spoelwater uit de overstroemde « polders », weer een behoorlijke diepte gekregen. Op 25 september 1698 had men binnen de haven een diepte van veertig tot vijftig voet, zodat men zelfs voor de stad en de haven vreesde ; de Keignaardkreek was op dat ogenblik ongeveer dertig voet diep. De « polder van Zandvoorde » werd terug ingedijkt « daar alleenlijk uitlatende de Schorren van den Zwaenenhoek, benevens eenige andere ten westen van den Keyaart, tusschen den ouden en den nieuwen Dijk » (Bowens, deel I, blz. 166). Door « polder van Zandvoorde » wordt waarschijnlijk de Nieuwe Polder verstaan, die inderdaad « nieuw » was ten opzichte van de Oude Polder die in 1663-1664 was ingedijkt. De dijk die de Nieuwe Polder langs het noorden begrenst (de westelijke helft van de zgn. Gemene Dijk van de stafkaart) zou dus in 1698 aangelegd zijn. De « enige andere » schorren zijn waarschijnlijk deze van de St. Katharinapolder.

Het gevolg van het buiten werking stellen van de spoelpolder van Zandvoorde bleef niet lang uit : na amper 20 jaar verzandde de havengeul en een zandbank vóór de haven dreigde de opofferingen en het werk van een ganse eeuw nutteloos te maken. Wel deed de St. Katharinapolder nog dienst als spoeldok, maar de opslibbing had de nuttige inhoud van de polder sterk verminderd, zodat de hoeveelheid spoelwater ontoereikend was.

Daarom vond men in 1720 « geradig eene doorsteking te doen in eenen der twee achtergelegene polders. Zekeren voornamen Heer van groot gezag bij het Hof in onze Pro-

(9) De benaming Keignaard komt reeds voor in een proces-verbaal van 12 mei 2297, handelend over de « Caingnaerds Weghen » : ... C'est assavoir en monstrant et désignant que par dedens les deux chemins appelez Caingnaerds Weghen... » E. Vlietinck, Cartulaire d'Ostende, blz. 67. Antwerpen, 1910. — Er bestond een Oost- en een West-Caingnaerd.

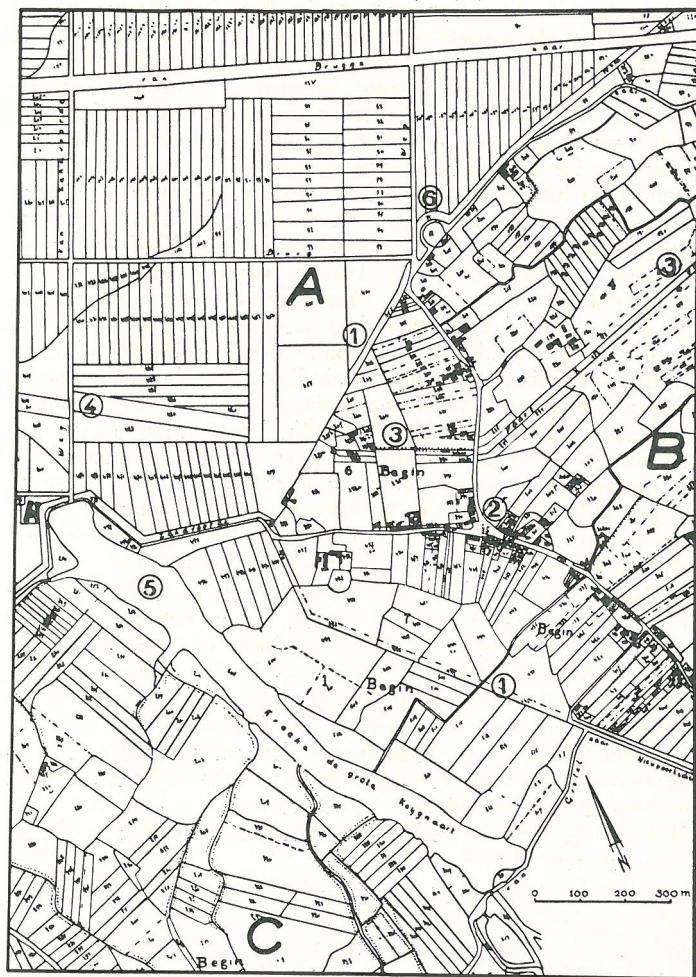

Fig. 3. Uittreksel uit de kadastrale kaart van Zandvoorde
(naar P. C. Popp).

- A. Keignaardpolder : zeer gelijkmatige percelering (begin 19de eeuw).
- B. Oude Polder : onregelmatige percelering (8ste eeuw).
- C. Nieuwe Polder : percelering uit het begin van de 18de eeuw.
1. Zandvoordedijk (niet overal goed herkenbaar op de kaart).
2. Zandvoorde-dorp (lintbouw langs de steenweg Zandvoorde-Oudenburg).
3. Oud kanaal Plassendale-Zandvoorde-Oostende (1622).
4. Voortzetting van het oud kanaal in de Keignaardpolder.
5. Grote Keignaardkreek.
6. Overblijfsel van dijkdoorbraak (wiel).

vincie, die Groote Gelanden was in den Polder, van welke doorspoeling de meeste scheuring te verhoopen was, heeft zoo veel te wege gebracht, dat de Landen van Steene doorsneden en onder water gesteld wierden » (Bowens, deel II, blz. 31). De twee achterliggende polders waren de Oude en de Nieuwe Polder van Zandvoorde, waarvan slechts de laatste in aanmerking kon komen, daar de Oude Polder de dorpskom bevatte. Op advies van de « heer van groot gezag » verkoos men echter aan de westzijde van de Steense dijk een nieuwe spoelpolder klaar te maken van ongeveer 1100 gemeten, waarvan 839 op Snaaskerke, 181 op Stene en enkele op Lef-finge. In 1720 werd een dijk opgeworpen — de zgn. Schorre-dijk ⁽¹⁰⁾ — vanaf de Steense dijk nabij Stenedorp, die achtereenvolgens in zuidwestelijke, zuidelijke, zuidoostelijke en oostelijke richting loopt om te eindigen langsheen de noord-dijk van het kanaal Nieuwpoort-Plassendale. Een opening zou gemaakt worden in de Steense dijk. Eerst werd echter een verbinding gegraven — het Nieuw Gedelf — tussen de Gauwelozekreek en de nieuwe spoelpolder om het water er gemakkelijker naar toe te leiden. De eerste spadesteek werd gegeven op 7 juli 1720 en in 1722 kon de polder van Snaas-kerke of het Schorre onder water gelaten worden.

Behalve de Snaaskerkepolder bleek het dat de andere polders slechts van weinig nut meer waren. Door het onder water komen werd inderdaad in de spoelpolders een laag slib door het zeewater afgezet van de grootte-orde van 1 cm per jaar, zodat in polders, die reeds geruime tijd gebruikt werden, de nuttige inhoud sterk verminderd was. Het moet ons niet verwonderen dat reeds in 1726 in een Placcaert van 16 februari bevolen werd de overstroomde landen van Stene, St. Katharina, Bredene en Zandvoorde ten gehele of ten deel wederom in te dijken ⁽¹¹⁾, terwijl slechts de spoelpolder van Snaaskerke in dienst zou blijven.

Eerst in 1744 werd hieraan gevolg gegeven door de St. Katharinapolder in te dijken, waardoor 1800 gemeten vruchtbaar land aan de landbouw terugkwamen. Volgens een tekst van 1 januari 1742 zouden er toen reeds 3 families in de St. Katharinapolder gewoond hebben, dat « vloeyende schorre » was. De gemeente St. Katharina, die reeds vele tientallen jaren geleden door het water was verwoest, werd niet meer wederopgebouwd. Haar grondgebied werd door Mariakerke en Stene geannexeerd.

Toen in 1764 de steenweg van Oostende naar Torhout werd aangelegd kon deze door de St. Katharinapolder lopen,

(10) Op de kaart van Ferraris als « Zandvoordedijk » aangegeven.

(11) Vierden Placcaet-Boeck van Vl. III, blz. 2032.

maar moest met een wijde boog om de Snaaskerkepolder gelegd worden, die nog dreef.

Ook de Keignaardpolder was toen reeds hoog opgeslibd en van weinig nut meer. De grote kreken waren er bijna volledig dichtgeslibd. De Keignaardkreek b.v. vormt er slechts een weinig uitgesproken depressie. In de Nieuwe Polder daarentegen, waar de kreek niet kon dichtslibben, ligt ze nog als een lange waterplas ; deze polder heeft zijn 17de eeuws uitzicht bewaard. Op het einde van de 18de eeuw moet men ook de Keignaardpolder ingedijkt hebben door het aanleggen van een dijk op de rechteroever van de Gauwelozekreek. Waarschijnlijk was daar nog een deel van de Legaardsdijk (1626) bewaard gebleven. In ieder geval is de dijk, die we heden als Legaardsdijk aangeven, niet volledig dezelfde als deze van 1626. Het verloop van deze dijk vertoont immers enkele scherpe bochten, die erop wijzen dat hij nu minstens uit twee stukken van verschillende ouderdom (1698 en einde der 18de eeuw) bestaat.

De Snaaskerkepolder verloor weldra zijn betekenis ten gevolge van de opslibbing en van de vermindering van zijn inhoud. Op 10 juli 1803 beval Bonaparte, tijdens een bezoek aan Oostende, de polder van Snaaskerke buiten gebruik te stellen en in de plaats daarvan een spuidok en een sluis te bouwen, die klaar kwamen in 1810. De « schorrelanden » zouden verkocht worden in loten van 10 tot 15 gemeten. Daarmee werd de geschiedenis van de polders van Oostende besloten.

In het complex polders rond Oostende kunnen we nu drie soorten onderscheiden :

1. — De Oude Polder kwam slechts zeer kortstondig en plaatselijk onder water en heeft nog volledig de eigenschappen van het vroeger landschap bewaard. De bodemgesteldheid, de perceelsindeling, de bewoning, enz. verschillen er niet van deze van het gebied dat ten oosten van de Oostendse polders ligt.

2. — De Nieuwe Polder kwam gedurende een veertigtal jaar onder water. De kreken zijn er goed bewaard ; het mooiste voorbeeld ervan is de Grote Keignaardkreek. Tijdens de 17de eeuw werd er een sliblaag van gemiddeld 40-50 cm dikte afgezet. De percelering is er jonger dan deze van de Oude Polder ; ze dateert nl. van na 1698. De Saspolder hoort ook hier ondergebracht te worden.

3. — De polders die lange tijd gedreven hebben, nl. de Keignaardpolder, de St. Katharinapolder, de Grote Polder, de Gauwelozepolder en de polder van Snaaskerke zijn het meest opgeslibd ; de kreken zijn er bijna dicht en er werd

80-100 cm slib afgezet. Deze polders, die ook de vruchtbaarste zijn, vertonen de eigenschappen van jonge polders, waarbij vooral hun moderne percelering opvalt: de meeste kavels hebben een regelmatige en geometrische vorm. De kadastrale kaart van de gemeente Zandvoorde laat dit onderscheid het duidelijkst zien (fig. 3). Men vindt er inderdaad 3 polders — de Oude Polder, de Nieuwe Polder en de Keignaardpolder — die reeds op het eerste zicht opvallen door hun sterk verschillende percelering.

Om te besluiten willen we er nog op wijzen dat de dijken in dit gebied geen landwinningsdijken zijn zoals door sommige schrijvers, die ten onrechte aan het bestaan van een estuarium bij Oostende geloofden, werd beschreven. Onze kust telt slechts twee « estuaria »: dit van de IJzermonding en dit van het Zwin. De dijken aldaar zijn wel landwinningsdijken: ze werden aangelegd met de bedoeling een stuk land (schor) op de zee te winnen (inpolderen, indijken). De dijken van de Oostendse polders daarentegen werden opgeworpen om een gebied af te bakenen, dat als spoelpolder moest worden gebruikt. De dijken omsloten een polder die (tijdelijk) uit noodzaak aan de zee werd prijsgegeven, zodat men hier terecht kan spreken van « uitdijken ». Het woord « polder », dat menig onderzoeker heeft misleid, heeft hier uiteraard een zeer bijzondere betekenis.

J. AMERYCKX,

Centrum voor Bodemkartering

I.W.O.N.L.

Bibliografie

I. Algemene werken.

R. Blanchard. La Flandre. Etude géographique de la plaine flamande. Paris, 1906. — *A. Briquet.* Le littoral du Nord de la France. Paris, 1930. — *J.E. De Langhe.* De Oorsprong van de Vlaamsche Kustvlakte. Knokke, 1939. — *A. Duclos.* De oude Kuste van Vlaanderen. Brugge, 1873. — *F.L. Ganshof.* Vlaanderen onder de eerste Graven. Antwerpen, 1944. — *C. Loontjens.* Duin- en strandverdediging langs de Vlaamsche Kust. Oostende 1940. — *A. Sanderus.* Flandria Illustrata. 1641-1644. — *R. Tavernier.* De geologische Ontwikkeling van de Vlaamsche Kust. Wetenschap in Vlaanderen, IV. Gent, oktober-november 1938. — *M.A. Waterschoot.* De Vlaamsche Kustvlakte. Langemark, 1937.

II. Werken over Oostende en omgeving.

J. Ameryckx. Bodemkaart van en verklarende tekst bij de kaartbladen Middelkerke 21 W en Oostende 21 E. Gent, 1952. — *A. et A. Belpaire.* De la plaine maritime depuis Boulogne jusqu'au Danemark. Notice historique sur la ville et le port d'Ostende. Anvers, 1855. — *J. Bowens.* Nauwkeurige Beschryving der oude en beroemde zee-stad Oostende. Brugge, 1792. — *K. Devos.* Geschiedkundige schets van de gemeente Leffinghe. Brugge, 1884. — *V. Foutry.* Merkwaardige blad zijden uit

de geschiedenis van Oostende. Antwerpen, 1938. — *C. Loontjens*. L'histoire d'Ostende expliquée au musée communal. Oostende z. j. — *C. Loontjens*. La toponomie de la ville et de l'arrondissement d'Ostende. Oostende, 1930. — *J. Pasquini*. Histoire de la ville d'Ostende et du port. Oostende, 1843. — *C. A. van Sypesteijn*. Het merkwaardig beleg van Oostende (met kaart). 's Gravenhage, 1887. — *E. Vlietinck*. Het oude Oostende en zijn driejarige belegering. Oostende, 1897.

III. Charters en Documenten.

E. Vlietinck. Cartulaire d'Ostende. Antwerpen, 1910. — *L. Gilliodts-van Severen*. Cartulaire de l'ancien Consulat d'Espagne à Bruges. Id. Cartulaire de l'ancienne Estaple de Bruges. Id. Cartulaire de l'ancien Grand Tonlieu de Bruges. Brugge 1901-1909. — Groot Placcaet-Boeck (deel I en II), 1658. — Costumen en Keuren der stede van Oostende, ed. 1611 en 1619.

IV. Kaarten.

Ferraris. Carte de la Belgique. 1777. — *A. Ortelius*. Theatre ofte Toonneel des Aerdbodems. Antwerpen, 1569-71. — De kaarten in het boven geciteerde werk van Sanderus.

BIEKORF
WESTVLAAMS ARCHIEF
voor
Geschiedenis, Oudheidkunde en Folklore